

TURINYS

Pratarmė	15
Autoriaus žodis	18
Padėka	21

I DALIS. Geri pamatai

1. Vieniši keleiviai	27
2. Kariuomenė iš nieko	34
3. Britai iškeliauja	53
4. Be žemyno užnugario	70
5. Naujas finansų centras	92
6. Ranka rankon su profsajungomis	105
7. Pašalpoms – ne, teisingoms dalyboms – taip	117
8. Komunistų susinaikinimas	131
9. Kova dėl neapsisprendusių rinkėjų	142
10. Auginti ir patraukti talentus	156
11. Daug tarmių – kalba viena	166
12. Švarių rankų valdžia	178
13. Žalioji Singapūras	194
14. Kaip suvaldyti žiniasklaidą	206
15. Dirigentas ir orkestras	219

II DALIS. Regioninės ir tarptautinės erdvės paieškos

16. Banguoti santykiai su Malaizija	249
17. Indonezija: iš priešų į draugus	280
18. Ryšiai su Tailandu, Filipiniais ir Brunėjumi	313
19. Vietnamas, Mianmaras, Kambodža: susitaikymas su šių dienų pasauliu	329
20. ASEAN: kukli pradžia, drąsios viltys	349

21. Rytų Azija per 1997–1999 m. krizę	363
22. Tautų Sandraugos klube	370
23. Nauji ryšiai su Britanija	391
24. Ryšiai su Australija ir Naująja Zelandija	404
25. Pietų Azijos lyderiai ir legendos	423
26. Įkandin Britanijos – į Europą	443
27. Sovietų Sąjunga: imperijos griūtis	460
28. Amerika: antikomunizmo estafetės lyderė	469
29. Strateginis susitarimas su Jungtinėmis Valstijomis	490
30. Naujoji Amerikos darbotvarkė	507
31. Japonija: pirmasis Azijos stebuklas	521
32. Japonijos pamokos	541
33. Korėja kryžkelėje	551
34. Honkongas: pereinamasis laikotarpis	563
35. Taivanas: kita Kinija	579
36. Kinija – ilgauodegis drakonas	593
37. Deng Siaopingo Kinija	614
38. Kinija už Pekino ribų	635
39. Tiananmenas	644
40. Kinija: turtas – ne yda	663

III DALIS. Pasitraukimas

41. Perduota estafetė	683
42. Mano šeima	694
43. Epilogas	703
Asmenvardžių rodyklė	711

13:

ŽALIASIS SINGAPŪRAS

1976 m. pirmą kartą lankydamasis Didžiojoje liaudies salėje Pekine, visur, kur buvo priimta mūsų delegacija, mačiau padėtas spjaudykles. Kai kurie Kinijos vadovai iš tiesų jomis naudojosi. 1978 m. Deng Siaopingui su vizitu apsilankius Singapūre, pastatėme jam mėlynais piešiniais dekoruoto Mingų porceliano spjaudyklę. Nors konferencijų salėje pastatėme ją prie Deng Siaopingo krėslo, jis šiuo indu nesinaudojo. Galbūt pastebėjo, kad Singapūro kinai nesispjaudo. 1980 m. per kitą savo vizitą į Pekiną pastebėjau, kad iš Didžiosios salės spjaudyklės išneštos. Po kelerių metų Singapūre vakarieniaudamas su kinų valstybės kancleriu Gu Mu, atsakingu už ekonomiką, užsiminiau, kad Didžiojoje liaudies salėje nebesinaudojama spjaudyklėmis. Nusijuokęs jis pasakė, kad jos buvo išneštos iš susitikimų kambarių, bet savo kabinetuose kinų valdininkai jomis tebesinaudoja – labai jau senas tas įprotis, kad jį būtų lengva išrauti.

7-ajame deš. pradėjau kampaniją prieš spjaudymąsi. Tačiau net 9-ajame deš. kai kurie taksi vairuotojai vis dar spjaudėsi pro automobilių langus, o kai kurie žmonės tebesispjaudė turguose ir maisto parduotuvėse. Mes nenusileidome ir mokyklose bei per spaudą skleidėme informaciją, kad spjaudantis plinta ligos, pavyzdžiui, tuberkuliozė. Dabar jau žmonės retai spjaudosi viešose vietose. Mūsų visuomenę sudaro imigrantai, kurių šaknys liko gimtuosiuose kraštuose, taigi esame pasiruošę atsisakyti senų įpročių, kad gerai gyventume naujoje šalyje. Šiuo klausimu pasiekta pažanga paskatino mane kovoti su kitais blogais įpročiais.

Po nepriklausomybės paskelbimo vis galvojau, kuo galėtume pastebimai išsiskirti iš kitų trečiojo pasaulio šalių. Apsistojau ties švaraus ir žalio Singapūro įvaizdžiu. Viena vertus, pagal šią viziją Singapūrą reikėjo paversti Pietryčių Azijos oaze, nes jeigu atitiksime pirmojo pasaulio standartus, verslininkai čia steigs savo įmones, o turistai pas mus apsistos keliaudami po regioną. Patobulinti fizinę infrastruktūrą buvo paprasčiau negu pakeisti šiurkščias žmonių manieras. Dauguma jų iš suklypusių trobelių su skylė grindyse arba priebutyje pastatytu kibiru persikėlė į daugiaaukščius būstus su modernia sanitarine technika, tačiau jų elgsena liko tokia pat. Teko labai pasistengti, kad atpratintume žmones šiukšlinti, triukšmauti, storžieviškai bendrauti ir išmokytume elgtis maloniai ir mandagiai.

Pradėjome nuo apačios. 7-ajame deš. per ministrų ir parlamentarų susitikimus su rinkėjais, rengiamus padėti jiems spręsti savo problemas, prie politikų kabinetų susidarydavo didžiulės eilės. Bedarbiai, daugiausia lydimi žmonos ir vaikų, meldė surasti darbo, išrūpinti taksi vairuotojo ar gatvės prekeivio licenciją ar leidimą prekiauti maistu mokyklų bufetuose. Tai buvo už nedarbo statistikos skaičių slypintys gyvi žmonės. Tūkstančiai jų pardavinėjo įvairius kepinius ant šaligatvių, visiškai nepaisydami eismo, sanitarijos ir kitų taisyklių. Jų paliktos šiukšlės, purvas, pašvinkusio maisto dvokas, chaosas ir spūstys daugelį miesto rajonų pavertė landynių kvartalais.

Daug bedarbių tapo piratiniais taksistais be licencijos ir draudimo, išnaudojamais verslininkų, nuomojančių jiems automobilius – senus kledarus. Tokie taksistai imdavo kiek daugiau negu už kelionę autobusu, bet kur kas mažiau negu licencijas turintys vairuotojai. Jie nerodėdami posūkio sustodavo kur tinkami paimti ar išleisti keleivių keldami grėsmę kitiems eismo dalyviams. Šimtai, o galiausiai tūkstančiai, piratinių taksistų užkimšo mūsų gatves ir griovė autobusų transporto verslą.

Metų metus neįstengėme apvalyti miesto gatvių nuo nelegalių prekeivių ir pirataujančių taksi vairuotojų. Tik po 1971 m., kai sukūrėme daug darbo vietų, pagaliau pavyko įtvirtinti įstatymų valdžią ir įvesti gatvėse tvarką. Maisto prekeiviams išdavėme licencijas ir iš šalikelių bei šaligatvių perkėlėme juos į greta tinkamai įrengtas gatvės prekybos vietas su vandentiekiu, kanalizacija ir šiukšlių kontaineriais. Iki 9-ojo deš. pradžios visus gatvės prekeivius perkraustėme į naujas prekybos vietas. Kai kurie buvo tokie puikūs kulinariai, kad jų gaminiai tapo masalu turistams. Kai kurie susikrovė milijonus ir į darbą ėmė važinėti

nuosavais „Mercedes Benz“ bei samdyti padavėjus. Tokių žmonių verslumas, polėkis bei gabumai ir sukūrė naująjį Singapūrą. Piratiniai takistai buvo išguiti tik tada, kai reorganizavome autobusų transporto paslaugas ir galėjome jiems pasiūlyti alternatyvų darbą.

1964 m., kai dar priklausėme Malaizijai, liepą ir rugsėjį kilo visuotinės riaušės, po kurių miestas liko šiukšlinas ir purvinas. Smuko bendras moralės ir drausmės lygis. Mane paskatino veikti du incidentai. Vieną 1964 m. lapkričio rytą pro savo kabineto miesto rotušėje langą žvilgtelėjęs į Padango aikštę pamačiau esplanadoje besiganančias karves! Po kelių dienų žuvo vienas advokatas, važiuojęs magistrale prie pat miesto ir atsitrenkęs į karvę. Indų piemenys ganydavo karves pakelėse ir net esplanadoje. Sušaukiau visuomenės sveikatos tarnybų atstovų susirinkimą ir išdėčiau veiksmų planą šiai problemai įveikti. Karvių ir ožkų savininkams nurodėme iki 1965 m. sausio 1 d. susirasti kitas ganyklas, o paskui po miestą klaidžiojančius galvijus pažadėjome gabenti į skerdyklas ir jų mėsą dalyti pašalpų gavėjams. Iki 1965 m. gruodžio sugavome ir papjovėme 53 karves. Paskui labai greitai visi stambieji raguočiai ir ožkos atsidūrė savo daržinėse.

Siekdami pirmojo pasaulio standartų trečiojo pasaulio regione, nutarėme paversti Singapūrą atogrąžų sodu. Sodinau medžius per bendruomenių centrų atidarymo iškilmes, lankydamasis įvairiose įstaigose ar naujų kelių ruožų pabaigtuvėse. Kai kurie sodinukai prigijo, daugelis – ne. Kitą kartą lankydamasis kuriame nors bendruomenės centre vietoj savo pasodinto medelio rasdavau naują, ką tik įkastą į žemę mano vizito proga. Nusprendžiau, kad mums reikia departamento, kuris rūpintųsi naujai pasodintais medžiais. Įkūriau tokią instituciją Nacionalinės plėtros ministerijoje.

Randantis tam tikrai pažangai, susitikau su visais vyriausybės ir savarankiškų vyriausybinių organizacijų aukštais pareigūnais norėdamas juos įtraukti į sąjūdį už švarų ir žalią Singapūrą. Papasakojau, kad lankiausi pusšimtyje šalių ir daugelyje iš jų viešėjau valstybiniuose svečių namuose. Man darė įspūdį ne tų pastatų didybė, o jų priežiūra. Visa da suprasdavau, kurios šalies žmonės ir valdžia yra demoralizuota – tai išduodavo apleisti reprezentaciniai pastatai: suskilusios kriauklės, varvantys čiaupai, sugedę klozetai, apšiurusios sienos ir neišvengiamai

prastai prižiūrimi sodai. Svarbūs svečiai lygiai taip pat susidarys nuomonę apie Singapūrą.

Mes pasodinome milijonus medžių, palmių ir krūmų. Šalies apželdinimas pakėlė žmonių dvasią, įkvėpė jiems pasididžiavimą savo gyvenamąja aplinka. Nedarėme skirtumo tarp vidurinės klasės gyvenamųjų rajonų ir darbininkų kvartalų. Britai buvo įkūrę aukštesnio lygio anklavus baltiesiems Tanglino rajone ir apie gubernatūros rūmus, kur buvo daugiau tvarkos, švaros ir žalumos negu „čiabuvių“ gyvenamose miesto dalyse. Žmonių išrinktai vyriausybei tokia politika būtų buvusi pražūtinga. Naikinome muses ir moskitus, valėme dvokiančius kanalizacijos vamzdžius ir kanalus. Vos per metus viešosios vietos tapo pastebimai valyvesnės.

Seniems įpročiams išgyvendinti reikėjo atkaklumo ir ištvermės: žmonės mindė augalus, trempė žolę, skynė gėles iš lysvių, vogė sodinukus arba prie vos paūgėjusių statė dviračius ir motociklus, išversdami medelius iš šaknų. Ir negali sakyti, kad želdinius niokojo vien skurdžiau gyvenantys žmonės. Kartą buvo sugautas vienas gydytojas, vagiantis iš skiriamosios kelio juostos ką tik pasodintą vertingą aukštosios araukarijos sodinuką, kuri užsimanė perkelti į savo sodą. Kad išgyvendintume pirmąją žmonių abejingumą žalumai, švietėme vaikus mokyklose, duodavome sodinti medelius, juos prižiūrėti ir auginti sodus. Parėję namo vaikai apie tai pasakojo tėvams.

Gamta pagailėjo mums tarpios žolės kaip Naujojoje Zelandijoje ar Airijoje. 1978 m. ištirti mūsų dirvos ypatumų pasikviečiau želdynų specialistą iš Australijos ir dirvožemio specialistą iš Naujosios Zelandijos. Mane sudomino jų ataskaita, tad pakviečiau juos susitikti. Man šie specialistai paaiškino, kad Singapūras yra drėgnųjų atogrąžų miškų ekvatorinėje srityje, kur visus metus yra daug saulės ir smarkiai lyja. Išskirtus miškus liūtys išplovė paviršinį dirvos sluoksnį ir joje neliko maistinių medžiagų. Norint turėti žalią ir vešlią veją, tokią dirvą reikia nuolat tręšti, geriausia kompostu, kuri ne taip lengvai išplauna lietus, ir kalkinti, nes mūsų dirvožemis per rūgštus. Istanos rūmų prižiūrėtojas išbandė šiuos patarimus mūsų vejose. Žolė staiga tapo žalesnė. Lygiai taip pat patarėme visų mokyklų ir kitas sporto aikštes. Ištrypti pliki žemės plotai prie futbolo vartų su keliais pageltusios žolės kuokštais netrukus virto žaliu kilimu. Pamažu sužaliavo visas miestas. 8-ajame deš. vienas iš Prancūzijos ministrų, kaip svečias dalyvavęs Nacionalinės dienos priėmimo, pakiliai pasveikino mane prancūziškai – aš

nemokėjau šios kalbos, bet supratau žodį *verdure*. Jį sužavėjo miesto žaluma.

Dauguma Azijos šalių tuo metu mažai rūpinosi arba visai nesirūpino apželdinti savo teritoriją. Tai, kad Singapūras šiuo atžvilgiu nuo jų skyrėsi ir ėmėsi priemonių prieš klaidžiojančius galvijus, kaip naujiena buvo aprašyta amerikietiško žurnalo „Look“ 1969 m. lapkričio numeryje. Po vizito Singapūre pakiliai nusiteikęs Honkongo informacijos tarnybos direktorius pareiškė, kad naudodamasis mūsų patirtimi pradės dvimetę kovos su šiukšlinimu kampaniją.

Prieš 1971 m. sausio viduryje pas mus įvykusią Tautų Sandraugos šalių ministrų pirmininkų konferenciją sukviečiau mūsų pareigūnus pasikalbėti apie tai, ką dar galėtume nuveikti, kad Singapūras svečiams paliktų geresnį įspūdį. Nurodėme paslaugų teikėjams – pardotuvių savininkams, taksi vairuotojams, viešbučių ir restoranų darbuotojams – pasistengti elgtis mandagiai ir maloniai. Jie į šiuos nurodymus nenumojo ranka ir pas mus viešėję ministrai pirmininkai, prezidentai ir jų palyda liko patenkinti. Paskatinta šio pavyzdžio turizmo plėtros agentūra pradėjo kampaniją už pagarbų ir taktišką savo paslaugų sferos darbuotojų elgesį. Aš tam paprieštaravau. Būtų absurdiška, jei mūsų paslaugų sferos darbuotojai mandagiai elgtųsi tik su turistais, o su singapūriečiais – ne. Įpareigojau Gynybos ministeriją, kurios žinioje buvo karo prievolinkai, Švietimo ministeriją, kuruojančią pusę milijono moksleivių ir studentų, ir Nacionalinį profsajungų kongresą, vienijantį šimtus tūkstančių darbininkų, paskleisti žinią, kad mandagumas, pagarba kitiems turi tapti mūsų gyvenimo būdu, kad Singapūre būtų maloniau gyventi mums patiems, ką jau kalbėti apie turistus.

Didžiausias atlygis už mūsų įdėtą triūsą atėjo tada, kai Azijos šalių vadovai pradėjo tarpusavyje varžytis dėl miestų žalumo. Dr. Mahathiras iš Malaizijos, 8-ajame deš. viešėjęs Istanos rūmuose, manęs paklausė, kaip mums pavyko šitaip išpuoselėti vejas. Jam tapus ministru pirmininku, Kvala Lumpūras pražydo ir sužaliavo. Prezidento Suharto pastangomis daugiau žalumos atsirado Džakartoje – lygiai kaip Maniloje ir Bankoke Filipinų prezidento Marcoso ir Tailando ministro pirmininko Thanino rūpesčiu, ir visa tai vyko 8-ojo deš. pabaigoje. Aš juos skatinau primindamas, kad jų šalyse yra didesnė medžių įvairovė ir toks pat žalumai palankus klimatas.

Šis sumanymas kaip joks kitas apsimokėjo visame mūsų regione. Mūsų kaimynai vienas per kitą ėmė stengtis, kad jų šalys žydėtų ir

žaliuotų. Apželdinimo varžybos davė naudos visiems: pakėlė gyventojų dvasią, pritraukė daugiau turistų ir investuotojų. Buvo kur kas geriau konkuruoti dėl žaliausios ir švariausios Azijos šalies vardo negu dėl ko kito. Yra dalykų, dėl kurių konkuruoti būtų kenksminga ir net mirtinai pavojinga.

1971 m. lapkričio pirmąjį sekmadienį paskelbėme metinę Medžių sodinimo dieną: į jos organizavimą įsitraukė parlamentarai, bendruomenių centrai ir jų lyderiai. Nuo tada nė vienais metais nepraleidome Medžių sodinimo dienos. Lapkritį pasodintus medelius mažiausiai reikia laistyti, nes tada prasideda lietaus sezonas.

Mūsų gamtinės sąlygos tinka ne visoms medžių, krūmų ir vijoklinių augalų rūšims, todėl į panašaus klimato Azijos, Afrikos, Karibų ir Centrinės Amerikos šalis tropikų ir subtropikų srityse siunčiau specialistus botanikos soduose, visuomeniniuose parkuose ir medelynuose parinkti naujų augalų rūšių. Jie atvežė daug gausiai žydinčių augalų ir medžių pamėginti, kaip jie prigis mūsų klimato ir dirvožemyje. Deja, nuostabius žiedus kraunantys Karibų regiono medžiai Singapūre nežydi, nes pas mus nebūna šaltų žiemų kaip šių augalų gimtinėje. Iš Indijos ir Birmos atvežti medžiai Singapūre taip pat retai žydėjo, nes jiems reikia gimtajame krašte įprastos kasmetinės sausros ir musoninių liūčių sezonų kaitos. Mūsų botanikai atvežė apie 8 tūkst. skirtingų augalų rūšių, iš jų prigijo 2 tūkst. Jie veisė sėkmingai prisitaikiusius prie klimato ištvermingiausius atvežtinius augalus ir padidino mūsų žalumos įvairovę.

Pagrindinis mano žaliosios politikos įgyvendintojas buvo gabus malaizietis Wong Yew Kwanas, pagal profesiją miškininkas, ketinęs dirbti Malaizijos kaučiukmedžių ir alyvpalmių plantacijose. Savo žinias jis panaudojo sprendžiant pakelių apželdinimo medžiais, krūmais ir kita žaluma problemas, kūrė Singapūre parkus ir žaliuosius plotus. Aš jam siuntinėčiau begalę žinučių ir pageidavimų sąrašų, o jis kantriai atskatinėjo ir daugelį jų sėkmingai įgyvendino. Jo įpėdinis Chua Sian Engas buvo agronomas, savarankiškai tapęs medžių specialistu, ir tęsęs savo pirmtako pradėtus gerus darbus.

Kaskart po kelių savaitių išvykos grįžęs į Singapūrą, iš oro uosto važiuodamas į miestą Rytų Pakrantės alėja matau medžius, palmes, vešlią žolę ir mano širdis negali atsidžiaugti. Šalies apželdinimas buvo daugiausia gražos davęs mano projektas.

Viena priežasčių, dėl kurių Singapūre būtina palaikyti švarią aplinką, yra poreikis surinkti kuo daugiau lietaus vandens, kurio kasmet iškrinta 2 400 mm. Tuometinį Kovos su oro tarša skyriaus vadovą, statybos inžinierių Lee Ek Tiengą paskyriau įgyvendinti planą užtvenkti visas mūsų upes ir upelius. Šiam tikslui pasiekti prirėkė apie 10 metų. Pagal šį planą visos nuotekos, srutos ir kitas nešvarus vanduo iš gyvenamųjų namų ir gamyklų turėjo patekti į kanalizaciją. Tik švarus lietaus vanduo nuo stogų, iš sodų ir atvirų erdvių surenkamas į atvirus kanalus ir iš jų suteka į užtvenktas upes. 1980 m. jau patys apsirūpindavome 238 mln. litrų vandens per dieną – tuomet tai sudarė pusę per dieną suvartojamo vandens kiekio.

Ambicingiausias mano planas buvo išvalyti Singapūro upę, Kalango baseiną ir vėl įveisti upėse žuvų. 1977 m. vasarį, kai pirmą kartą iškėliau šį pasiūlymą, daugelis, ypač pramonininkai, stebėjosi: „O kam jas valyti? Ročoro kanalas (įtekantis į Kalango baseiną) ir Singapūro upė visada buvo užteršti – tai tiesiog Singapūro istorinis paveldas!“ Negalėjau tam pritarti. Mūsų upės šlykščiai dvokė. Neregys telefono operatorius, dirbantis Choo advokatų kontoroje, iš smarvės visada suprasdavo, kada jo autobusas artėja prie Singapūro upės. Gamybinės nuotekos sudarė pusę mūsų vandens teršalų. Kiekvieną upokšnį ir prataką reikėjo apsaugoti nuo taršos. Tuometinis Būsto ir miesto plėtros valdybos viršininkas Teh Cheang Wanas pašmaikštavo: „Būtų pigiau kas savaitę nupirkti žuvų ir suleisti į upę.“

Lee Ek Tiengo tokios pastabos neatbaidė. Jis dirbo su manimi petys į petį žinodamas, kad jį visada palaikysiu. Singapūro upės ir Kalango baseino valymas buvo didžiuliai inžinerijos darbai. Lee Ek Tiengas visoje saloje paklojo požeminius kanalizacijos vamzdynus – tankiai apstatytame miesto centre tai buvo itin kebli užduotis. Maždaug 3 tūkst. namudininkų dirbtuvių perkėlėme į pramonės rajonus su naftos, alyvos ir kitų atliekų surinktuvais. Nuo pat Singapūro įkūrimo 1819 m. upėje kursavo daugybė velkamų krovinių laivų ir atvirų baržų. Jų darbininkams tai buvo ir gyvenamoji vieta, kur jie gaminosi valgyti, prausėsi ir atliko kitus reikalus. Šie laivai turėjo perplaukti į Pasirpandžangą vakariniame Singapūro krante, nes elingai iš Kalango upės buvo perkelti į Tuaso sąsiaurį ir Džurongo upę. Penki tūkstančiai namie gaminto

maisto ir kitos turgaus produkcijos prekeivių buvo perkelti į specialiai įrengtus centrus. Įpratę prekiauti gatvėse, kur už prekybos vietas nereikėjo mokėti ir buvo lengvai pasiekiami klientams, prekeiviai priešinosi išskeldinimui į lauko prekybos centrus, kur reikėjo mokėti už prekybos vietas nuomą, vandenį bei elektrą. Mes švelniai, bet tvirtai vykdėme planą juos perkelti į specialias prekyvietes, dengėme dalį nuomos išlaidų. Ir vis tiek kai kurie jų neišsilaikė.

Pamažu likvidavome daugiau kaip 900 tūkst. kiaulių, kurias augino 8 tūkst. ūkių, nes kiaulidžių srutos teršė mūsų vandenį. Taip pat panaikinome daugumą tvenkininės žuvininkystės ūkių, palikome tik 14 agrotechnologijos parkuose ir dar kelis laisvalaikio žvejybai. Šiuo metu pramoniniu būdu žuvis auginamos tinklais aptvertuose sekliuose Džohoro sąsiaurio vandens plotuose ir gilesniuose vandenyse prie pietinių mūsų salų.

Buvome įsteigę specialų skyrių, kuriam buvo pavesta tartis, derėtis su perkeliama į naujas gyvenamąsias ar darbo vietas gatvės prekeiviais, ūkininkais ir namudininkais. Nė vienas jų nebuvo patenkintas, kai reikėjo kraustyti kitur ar keisti verslą. Tai buvo nuostolinga politinė užduotis, nes kad ir kaip atsargiai ir jautriai ją vykdėme, vis tiek rizikavome per ateinančius rinkimus prarasti balsų. Pokyčių paliestų rinkimų apygardų pareigūnų ir tose apygardose išrinktų parlamentarų komiteitai padėdavo sumažinti politinius nuostolius.

Sunkiausia buvo perkelti ūkininkus. Mokėjome jiems kompensaciją, apskaičiuotą pagal ūkio pastatų tipą ir skaičių, ūkiui priklausantį atvirą plotą, vaismedžių ir žuvų tvenkinių skaičių. Suklestėjus ekonomikai padidinome kompensacijas, tačiau neužteko net dosniausių išmokų. Vyresni valstiečiai nesuprato, kaip toliau gyventi ir ką daryti su kompensacijos pinigais. Gyvendami daugiabučiuose, jie pasigesdavo savo kiaulių, ančių, vištų, vaismedžių ir daržų, kuriuose užsiauginavo nemokamų daržovių. Net praėjus 15–20 metų po perkraustymo į BMPV butus jie ir toliau balsavo prieš LVP. Jų įsivaizdavimu, vyriausybė sugriovė jiems gyvenimą.

Didelis džiaugsmas man buvo dalyvauti 1987 m. lapkritį pradėtuose Kalango baseino ir Singapūro upių, kurios iki tol buvo atviri kanalizacijos grioviai, valymo darbuose. Per Švarios upės ceremoniją, pagerbdamas pasiektus laimėjimus, apdovanojau už šiuos darbus atsakingus žmones aukso medaliais. Vėliau upių žiotyse įrengėme aštuonias vandenvietes – kai kurios iš jų yra atviros, tinka plaukioti valtimis ir laisvalaikio žvejoti.

Geriamojo vandens poreikis šalyje išaugo iki 454 mln. litrų per parą. Nė vienas iš šių projektų nebūtų buvęs sėkmingai įgyvendintas be jį vykdytų atsakingo pareigūno pasiaukojamo darbo, talento, specialių tos srities žinių ir gebėjimo spręsti konkrečias problemas. Be Lee Ek Tien-go nebūtų buvę švaraus ir žalio Singapūro. Mano iškelti konceptualūs tikslai būtų nieko nereiškę be konkrečių inžinerinių sprendimų. Lee Ek Tiengas vėliau tapo Valstybės civilinės tarnybos vadovu.

1993 m. Winsemius susiruošė pažvejoti Singapūro upėje ir buvo patenkintas, kai sugavo žuvį. Švarios upės žmonių gyvenimą pakėlė į kitą kokybę. Smarkiai išaugo žemės vertė ir iš jos gaunama nauda, ypač mieste ir upių bei kanalų kaimynystėje. Indonezijoje pirkome smėlio Kalango baseino upių pakrantėms, kur šiandien žmonės deginasi ir čiuožinėja vandens slidėmis. Vietoj neišvaizdžių laivų remonto įmonėlių upių pakrantėse iškilo aukštybiniai namai. Tiems, kurie Singapūro upę prisimena kaip paplavų griovį, pasivaikščiojimas jos krantinėmis atrodo kaip sapnas. Dviaukščiai triaukščiai namai su krautuvėmis apačioje ir sandėliai buvo rekonstruoti ir paversti kavinėmis, restoranais, parduotuvėmis ir viešbučiais, žmonės gurkšnoja vyną ir pietauja gryname ore upės pakrantėje ar prie jos prišvartuotose tradicinėse kiniškose baržose.

Apie miesto užterštumo lygį galima spręsti pagal jo žalumos būklę. Ten, kur pridūmyta išklerusių lengvųjų automobilių, autobusų ir dyzelinių sunkvežimių, vysta ir nyksta suodžių nusėsti krūmai. 1970 m. rudenį lankydamasis Bostone nustebau pamatęs prie degalinių nusidriekusias automobilių eiles. Mano vairuotojas paaiškino, kad tai paskutinė diena metams pratęsti leidimus naudotis transporto priemonėmis ir pirmiausia jas turi patikrinti bei patvirtinti jų tinkamumą tam įgaliotos degalinės. Nusprendžiau savo vyriausybėje įsteigti Kovos su aplinkos tarša skyrių. Prie judrių kelių pastatėme stebėjimo prietaisus dulkių dalelių ir dūmų tankiui bei automobilių išmetamo sieros dioksido koncentracijai matuoti. Kiti pasaulio miestai turi švarius žaliuojančius priemiesčius, kurių gyventojai gali atsikvėpti nuo miesto centro dulkių. Dėl Singapūro mažumo esame priversti dirbti, pramogauti ir poilsiauti toje pačioje nedidelėje erdvėje, dėl to turime išsaugoti švarią ir malonią aplinką ir turtingiems, ir paprastiems žmonėms.

Vidury Džurongo miesto, kurio pakraščiuose veikia šimtai gamyklų, 1971 m. įkūrėme paukščių parką. Nesilaikant griežtų aplinkos švaros reikalavimų, tie paukščiai iš viso pasaulio čia šitaip puikiai nesijaustų. Apželdinome ir patį Džurongą. Prieš pradėdami gamybą visi fabrikai turi suplanuoti savo vietovaizdį ir pasodinti medžių.

Nors išsprendėme vietines oro taršos problemas, per 1994 ir 1997 m. miškų gaisrus Sumatros ir Borneo salose visas Singapūras ir aplinkinės regiono šalys paskendo dūmuose. Plantacijų savininkai, pirmiau iškirtę vertingus medžius, likusius miškų plotus padegė, kad liktų laisva dirva alyvpalmėms ir kitoms kultūroms auginti. 1997 m. viduryje tirštas nuodingas rūkas pasklido visoje Malaizijoje, Singapūre, Tailande ir Filipinuose, dėl to teko uždaryti oro uostus, susirgo tūkstančiai žmonių.

Reikėjo ką nors daryti ir su automobilių, statybvietais veikiančių poliakalių, po atviru dangumi vykstančių renginių garsiakalbių, plyšaujančių televizorių ir radijo imtuvų triukšmu, dėl kurio kentėjo senasis Singapūras. Įvedę naujas taisykles, lėtai ir metodiškai pradėjome mažinti decibelų skaičių. Triukšmingiausias ir pavojingiausias buvo paprotys leisti fejerverkus per kinų Naujuosius metus. Daug kas apsidegindavo ir sunkiai susižalodavo, ypač vaikai. Sudegdavo ištisi savavališkai pasistatyti medinių lūšnų kaimai. Po didelio gaisro, 1970 m. kilusio paskutinę kinų Naujųjų metų švenčių dieną, kai žuvo penki žmonės ir daugybė buvo sužaloti, uždraudžiau šimtametę kinų tradiciją leisti fejerverkus ir paskelbiau ją įstatymų pažeidimu. Ir vis tiek po dvejų metų du neginkluoti policininkai buvo brutaliai užpulti būrio žmonių, kuriems jie bandė sutrukdyti leisti fejerverkus. Žengėme dar toliau ir apskritai uždraudėme įvežti fejerverkus į Singapūrą. Mūsų žmonėms gyvenant 10 ar 20 aukštų namuose, tenka atsisakyti šiomis sąlygomis netinkamos tradicijos.

7-ajame deš. vis sparčiau vyko miesto atsinaujinimas. Jau buvome perėję tą etapą, kai be atodairos išgriovėme ir naujai apstatėme nugyventą senąjį miesto centrą. 1970 m. pabaigoje sunerimome, kad šitokiu greičiu naikiname savo praeitį, taigi 1971 m. įkūriau Paminklų saugojimo tarybą, kuri buvo įpareigota nustatyti ir saugoti istorinę, tradicinę, archeologinę, architektūrinę ar meninę vertę turinčius, taip pat Singapūro istorijai svarbius administracines, kultūrinės ir komercinės

paskirties pastatus. Į tokių pastatų registrus buvo įtrauktos senos kinų ir indų šventyklos, mečetės, anglikonų ir katalikų bažnyčios, žydų sinagogos, XIX a. tradicinė kinų architektūra, buvusios kolonijinės valdžios įstaigos ir senasis administracinis centras. Kolonijinės praeities pasididžiavimas buvo britų gubernatoriaus rūmai, dabartinė Istana, kurioje įsikūrusi prezidentūra ir ministro pirmininko kanceliarija.

Mėginome išsaugoti išskirtinius Singapūro tapatybės bruožus, primenančius mūsų praeitį. Laimė, nesugriovėme istorinių Kampong Glamo kvartalų, istorinės malajų valdovų rezidencijos, Mažosios Indijos, kinų kvartalo ir senų sandėlių prie Singapūro upės.

Siekdami apsaugoti savo jaunimą nuo bjaurios ir pavojingos priklausomybės, 8-ajame deš. uždraudėme rūkalų reklamą. Pamažu uždraudėme rūkyti visose viešose vietose – liftuose, autobusuose, traukiniuose, stotyse, o galiausiai visose įstaigose ir restoranuose su oro kondicionieriais. Pasekiau šį kelią pramynusiais kanadiečiais. Amerikiečiai šiuo atžvilgiu buvo smarkiai atsilikę, nes pernelyg galingi buvo jų tabako pramonės lobistai.

Kasmet skelbdavome savaitę be cigarečių. Prisidėdamas prie šios kampanijos per televiziją papasakojau apie savo asmeninę patirtį, kaip 1957 m. surūkydavau po 20 cigarečių per dieną, o po tris savaites trukusios miesto tarybos rinkimų kampanijos taip prarūčiau balsą, kad neįstengčiau padėkoti rinkėjams. Kadangi nesugebėjau apriboti savo priklausomybės mažindamas cigarečių, apskritai mečiau rūkyti. Kaninausi dvi savaites. 7-ajame deš. tapau alergiškas tabako dūmams ir uždraudžiau rūkyti kondicionuojamose vyriausybės kanceliarijos patalpose ir savo kabinete. Po kelerių metų dauguma ministrų metė rūkyti, išskyrus du užkietėjusius rūkalius Rają ir Eddie Barkerį. Jie kartkartėmis iš mūsų kabineto posėdžių išsprukdavo dešimčiai minučių į atvirą verandą numalšinti cigarečių bado.

Mes iki šiol nepaliaujamai kovojame šią kovą. Grėsmingas mūsų priešas – turtinga Amerikos tabako pramonė ir galinga reklama. Senųjų rūkalių skaičius sumažėjo, tačiau jaunimas, įskaitant ir merginas, iki šiol yra šios priklausomybės nelaisvėje. Negalima sau leisti pralaimėti šios kovos.

Uždraudę kramtomąją gumą buvome išjuokti visoje Amerikoje. Jau 1983 m. nacionalinės plėtros ministras pasiūlė įvesti šį draudimą, nes daug bėdos pridarydavo kramtomąją gumą užlipintos rakto skylutės, laiškų dėžutės ir liftų mygtukai. Išspjauta kramtomąją gumą apdergtoms grindims ir bendriems koridoriams valyti reikėjo daugiau išlaidų, gedo valymo įranga. Iš pradžių pagalvojau, kad toks draudimas būtų pernelyg drastiškas. Tada vandalai pradėjo kramtomąją gumą lipinti ant traukinių durų jutiklių, sutriko transporto paslaugos. Jau nebuvo premjeras, tačiau ministras pirmininkas Goh kartu su savo kolegomis 1992 m. sausį uždraudė kramtomąją gumą. Keli ministrai, studijavę Amerikos universitetuose, prisiminė, kaip auditorijos suolų apačios būdavo aplipusios kramtomąją gumą lyg laivas jūrų vėžiagyviais. Įvedus draudimą smarkiai sumažėjo šios bjaurasties, o parduotuvėse išsekus kramtomosios gumos atsargoms, beveik visiškai išnyko minėtos problemos stotyse ir traukiniuose.

Užsienio korespondentai Singapūre neranda skandalų, nes čia nėra korupcijos ar sunkių nusikaltimų. Kad būtų apie ką rašyti, jie kuria reportažus apie uoliai vykdomas dažnas „gero elgesio kampanijas“ ir šaiposi, esą Singapūras – tai valstybė auklė. Jie iš mūsų juokiasi. Bet esu tikras, kad mes juoksimės paskutiniai. Jei nebūtume dėję pastangų įtikinti mūsų žmones keisti gyvenimo būdą, mūsų visuomenė būtų bukesnė, šiurkštesnė, storžieviškesnė. Anksčiau neprilygome kultūringesnėms, labiau civilizuotoms šalims, taigi nesigėdijome per kuo trumpesnę laiką pamėginti tapti tokie pat kultūringi ir civilizuoti. Iš pradžių savo žmones švietėme ir auklėjome. Kai daugumą patraukėme į savo pusę, įstatymais pradėjome bausti sąmoningai kenkiančią mažumą. Šitai Singapūre tapo maloniau gyventi. Jeigu tai valstybė auklė, didžiuojuosi ją sukūręs.

6 dešimtmetis. Kolonijinis prekybos punktas. *SPH/Straits Times*

2000 m. Finansų ir verslo centras. Fone – iš jūros atkovota žemė ir konteinervežių prieplauka. *SPH/Straits Times*